

Nr 266.

Av herr **Lindhagen**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om expropriation m. m.

Man måste medgiva att det dock var en viss flykt över expropriationskommitténs förslag. Kommittén föreslog nämligen, att expropriation av fast egendom skulle få ske »för allmänt gagn» i allmänhet. Någon uppräknig av de särskilda ändamålen borde ej göras, utan lagen skulle skrivas för alla tider och varje tid få för sin del avgöra, vad den ansåg vara allmänt gagn.

Häri låg emellertid också en svaghet. Man kunde förutse ständiga strider om vad som skulle anses som allmänt gagn samt en växlande och opålitlig praxis hos skilda regeringar. Lämpligt synes det ha varit att genom uppräknig i lagen fastslå vissa stora såväl som små expropriationsändamål, hämtade ur nutidens behov, och sedan gärna sluta med den generella anvisning, som kommittén förordat.

Det nu framlagda regeringsförslaget går emellertid varken den ena eller den andra vägen. Det gör visserligen en uppräknig av åtskilliga speciella expropriationsändamål av vitt skilda slag, men undviker å andra sidan alla större grepp på frågan. Det generaliserande tillägget till uppräknigarna innehåller nämligen, att expropriation i övrigt får äga rum blott för annat »därmed jämförligt» ändamål av väsentlig betydelse för det allmänna. Någon särskild lag, som tillgodoser övriga erforderliga expropriationsändamål, är ej heller framlagd, ja ej ens i motiveringen finns något uttryck för ett verkligt behjärtande av desamma.

Det nya i tiden, som kräver den främsta uppmärksamheten i spörsmålet om expropriation, är dock *den sociala expropriationen* eller angelägenheten att skaffa folket jord för sina mångahanda behov, där jord ej kan överkommas för rimligt pris eller icke alls står att förvärva.

Visserligen hänvisas ibland till att detta behov bör fyllas av statens mark. Detta är också riktigt så till vida, att där staten har stora domä-

ner, böra dessa disponeras för att på ett betryggande sätt varaktigt tillgodose förefintlig efterfrågan på jord. Men detta är icke tillräckligt. Statsjord finnes icke i avsevärd omfattning på alla orter. Därför måste även de större enskilda domänerna stå till buds vid trängande behov. I all synnerhet framträder detta såsom ett rimligt anspråk i de omfattande trakter av landet, där staten skänkt bort sin jord till näringarna och andra folkliga ändamål, men syftemålet förfelats genom den enskilda företagsamhetens ingripande i syfte att förvandla denna jord till bolagsegendom.

För närvarande finns såsom bekant omfattande storgods. Den moderna industrialismen har skapat ett ofantligt jordvälde, grundat företrädesvis i landets skogsrikedom och grundlagt först av bruksrörelsen, sedan av sågverksindustrien och numera jänväl av pappersmasseindustrien och andra fabrikationer med skog som råvara, vartill kommer sockerbetsindustriens jordinköp. Därjämte upptagas stora trakter av vårt lands bästa jordbruksjord av fideikommissarier och andra stora herrgårdar, vilka jämte sitt eget jordbruk behärska en myckenhet småbruk. Stora samhällsklasser av torpare, bolagsarrendatorer och lägenhetshavare leva därför i ett tryckande beroende för att ej tala om den alldeles jordlösa lantbefolkningen som bor inhyses.

Folket kan ej gärna vänta på de mera ingripande lösningar, som kommande tider möjligen bestämma sig för. Redan nu måste befrielseverket på ett genomgripande sätt begynna. Detta kan ske genom att icke blott en damm sättes för storgodsväldets vidare framfärd, utan även i mån av behov vidtages avlösning av jorden ytterst genom expropriation (tvångsavlösning).

Den första uppgiften bör här själfallet vara att för jordbrukets upprätthållande och brukarnas frigörelse från beroende i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma *avlösning av torpare, bolagsarrendatorers och deras vederlikars jordbruk på enskilda domäner*. Till stöd härför kan ock betonas den stora bristen i nuvarande strävanden för småbruk, att man ej med allvar vill inlåta sig ens på att upprätthålla redan färdiga jordbruk, som årligen i mängd och säkerligen i vida större utsträckning, än de nya som skapas, icke blott stanna i växten utan gå tillbaka eller alldeles ödeläggas både till jord och byggnader på torp, bolagshemman och liknande domäner. Denna förödelse ses med jämnmot, därför att det enligt den fataliska privaträttsliga uppfattningen och de enskilda intressen, som ha gagn av densamma, icke går an att ingripa mot olyckan själv. Det är en privaträtt att hålla stora klasser av landets innevånare i ett jordbundet beroende av enskilda.

Den ovan ifrågasatta avlösningen betyder givetvis ej, att staten skall efter expropriation själv övertaga driften av dessa jordbruk och icke heller att åtgärderna skola riktas mot alla dylika jordbruk eller ske i ett slag. Avlösningen bör äga rum i erforderliga fall och i den mån brukare finnas, som önska avlösning och äro beredda att övertaga jorden. På åtskilliga ställen ha brukarna det jämförelsevis bra, och så länge det fortfar och brukarna ej påfordra en avlösning, finnes ej anledning till ingripande. Avlösningens organisation kräver först, att statsmakten inträder såsom den ena kontrahenten och målsman för den rätts- och maktlöse jordbesittaren. Staten skall därvid tillse, att avlösning kommer till stånd i erforderliga fall; att den vidare kommer att omfatta allt, som bör höra till jordbesittningen; att den sker på billigaste villkor, så att den ej blir ruinerande för jordbrukaren; och att den familj, som suttit på jorden, i regel får företrädesrätt till densamma. Men för att ej även statsmakten här skall stå maktlös, fordras det ett yttersta maktmedel. Detta medel är expropriation. För att lagstiftningen skall skapa betryggande förhållanden för framtiden vore det önskligt, att lagen föreskriver, att även en enskild överenskommelse, som kunnat komma till stånd mellan staten och jordägaren utan rättsliga expropriationsåtgärder, skall ha samma rättsverknningar som en dylik expropriation.

En annan tvingande nödvändighet är att staten i erforderliga fall kan *anskaffa mark till nya jordbruk*. På många håll finnes ingen sådan jord att få, därför att jorden ligger under storgods, från vilka försäljning av olika skäl alls icke äger rum eller endast efter mannamån. På andra trakter, där jord hålles till salu, sker det oftast på spekulation till ockerpris.

All expropriation för jordbruksändamål är emellertid utesluten i den kungl. propositionen. Och dock är det kanske den, som stora nödlidande befolkningslager mer än något annat längta efter.

Den angelägna frågan har dock förut icke kunnat undgå att göra sig påmind i de officiella instanserna. En sådan expropriation å bolags och enskilda skogsspekulanter jord i Norrland och Dalarne föreslogs i norrlandskommitténs år 1904 avgivna betänkande. Kommitténs majoritet arbetade länge på ett förslag till lag om avlösning, ytterst genom expropriation dels av de färdiga jordbruken med tillbehör, dels av komplettering i jord och tillbehör till jordbruk, som redan blivit på ett otillfredsställande sätt utstyckade, och dels även av mark för bildande av nya jordbruk. Slutligen bestämde sig de flesta ledamöterna för att omedelbart förorda tvångsavlösning endast för det senaste ändamålet, under det reservanter fullföljde förslaget i sin helhet. Vid 1910 års riksdag interpellades dåvarande statsministern med följande spörsmål: »Ämnar rege-

ringen ägna något intresse åt ovannämnda av norrlandskommittén jämte reservanter väckta förslag rörande skyldighet för bolag och enskilda skogsspekulanter inom Norrland och Dalarna att avstå jord åt den jordlösa befolkningen, och när kan i sådan händelse ett dylikt intresse väntas bära frukt?» Härpå svarades av statsministern, att en kommitté för att verkställa en revision av expropriationslagstiftningen tillsatts och det vore helt naturligt, att man avvaktade detta betänkande för att erfara, vilka generella förslag denna kommitté kunde komma att göra, innan man grep sig an med en specialfråga av den ömtåliga och grannliga natur som den, varom interpellanten i denna del talat. Nu föreligger detta kommittébetänkande och har varit föremål för prövning, men norrlandskommitténs vida äldre betänkande blir fortfarande åsidosatt och lämnas utan beaktande. Propositionen innehåller härom allenast den enkla förklaringen, att norrlandskommitténs förslag »har även nu lämnats åsido» och detta på den grund att det syntes lämpa sig bäst för en speciallagstiftning. Hur länge denna ytterligare skall låta vänta på sig, därom får man icke någon som helst upplysning. Huvudsaken är dock att ämnet kommer till realitetsbehandling skyndsamt och samtidigt i hela dess vidd. Om detta sker i flera parallella lagförslag eller i en lag med flera kapitel är likgiltigt. Det nu framlagda expropriationsförslaget är emellertid snarare uppställt efter det senare systemet, både med hänsyn till sitt innehåll och i form samt inbjuder nästan till att inflicka i detsamma de felande styckena. Föredrager man åter en annan ordning eller kanske ser helst till och med att bitar av samma sak finnas kringströdda i olika författningar, så må det också gärna ske, blott innehållet kommer till sin rätt.

På samma sätt hava i propositionen avfärdats de åren 1909—1912 i Andra kammaren framburna förslagen i större eller mindre omfattning om bland annat rätt till expropriation från större enskilda domäner i skäliga fall av färdiga beroende jordbruk och mark till nya jordbruk. Redan i den år 1909 å socialdemokratiska gruppens vägnar väckta motionen föreslogs bland annat omedelbart antagande i riksdagen av det lagförslag om social expropriation, som avgivits av reservanter i norrlandskommittén, detta på grund av »att man inom regeringen tycktes alldeles vilja glömma bort norrlandskommitténs expropriationsförslag».

Den andra stora huvudavdelningen av expropriation i socialt syfte innefattar *anskaffandet av tomtmark för bostäder och andra dylika oundgängliga ändamål*. Med hänsyn till de praktiska behoven sönderfaller även detta ämne i tvenne delar, den ena avseende att bereda *ägare av egna hus på ofri grund* en trygg besittningsrätt även till själva marken

och den andra att skaffa ny mark för bostäder och annat dylikt ändamål. För båda dessa fall innehåller det kungl. förslaget ansatser till social expropriation. Dylikt inbegripande har således i alla fall ansetts kunna inpassas i det nu framlagda förslaget, ehuru man på samma gång uttalat, att den sociala expropriationen krävde en speciallagstiftning.

Förslaget upptager således att expropriation får äga rum för att inom bebyggt område å ort med större sammanträngd befolkning åstadkomma tryggade bostadsförhållanden. Denna bestämmelse är föranledd av 1907 års riksdags framställning om förslag till åtgärder, särskilt med anlitande av expropriation, i ändamål att vid fisklägen, stationssamhällen och andra områden på landet, där en sammanträngd befolkning bor eller kan uppstå, på ett mera tillfredsställande sätt än hittills ordna förhållandena med avseende å redan befintlig eller för samhällets utvidgning erforderlig tomtmark.

Det gäller dock här frågan om att bereda personer med egna byggnader på ofri enskild grund tillfälle att förvärva ett tryggt förfogande över själva marken. År 1907 vågade man sig visserligen ej längre än att börja behjarta denna sak för områden med en sammanträngd befolkning. Emellertid är det uppenbarligen lika brydsamt för en person med eget hus på annans mark, även då han bor mera ensam och ej är omgiven av olyckskamrater. Dylika s. k. ensittare förekomma i stora myckenheter överallt på landsbygden och man kan därför säga, att deras åsidosättande i förslaget betyder att landsbygdens behov blivit undanskjutet och endast de stadslignande samhällenas tillgodosetts. Sedan riksdagen avlat sin nyssnämnda skrivelse har också åtskilligt förekommit, som fäst uppmärksamheten på att man icke rimligen kan stanna vid en sådan halv ståndpunkt.

I torpkommitténs år 1911 avgivna betänkande har det sålunda förordats en tvångsavlösning av lägenheter å ofri grund, oavsett om lägenheterna befinna sig på områden med en sammanträngd befolkning eller icke. Denna kommitté begränsar å andra sidan, såsom det synes obehörigt, sitt förslag att omfatta allenast de fall då marken upplåtits på minst 49 år samt tillika markens värde understiger byggnadernas.

Vid riksdagarna 1911 och 1912 har vidare i Andra kammaren framförts förslag bland annat om expropriationsrätt för alla dylika fall, när skäl därtill föreligga, och ej blott med de begränsningar, 1907 års riksdagsskrivelse och torpkommittén ifrågasatt. Vid 1912 års riksdag väcktes dessutom förslag om omedelbart antagande av en provisorisk lag med viss kortare giltighetstid, som medgav expropriation i skäliga fall av marken till lägenhet på ofri grund. Denna senare framställning föranledde Andra kammaren att, på lagutskottets tillstyrkan, besluta

anhålla om framläggande för riksdagen skyndsammast möjligt av förslag till lagstiftning om expropriations- eller lösningsrätt för beredande av möjlighet åt ägare av byggnader på ofri grund att förvärva marken, varå byggnaderna äro uppförda. I motiveringen till denna hemställan framhölls, hurusom det borde övervägas, om ej den ifrågasatta lösningsrätten lämpligen borde kunna utsträckas att omfatta även andra innehavare av byggnader å ofri grund än som avsågs i expropriationskommitténs förslag. Reservanter förordade omedelbart antagande av provisorisk expropriationslag.

Propositionen inlåter sig emellertid icke ens i sin motivering på dylika utvidgningar i vidare mån än att den erinrar om torpkommitténs förslag samt anmärker att dess föreslagna lösningsrätt icke anordnats såsom en expropriationsrätt, beroende på tillstånd av Konungen i varje fall, utan bundits vid vissa på förhand fastslagna förhållanden, vilkas tillvaro i det särskilda fallet skall utrönas genom lantmåteriförrättning. Förslaget kunde därför icke ingå i expropriationslagstiftningen utan fullständig omläggning, och att vidtaga en sådan kunde, säges det i propositionen, åtminstone icke för närvarande finnas anledning till.

Man ser således här, hurusom i propositionen ansetts att en ledande tanke och ordnande hand över det splittrade materialet från regeringens egen sida ej erfordrades. Man utgår ifrån att de diffusa förslagen skola vara sådana de äro, och då de ej passa ihop, så passa de ej heller ihop, och luckorna få även vara kvar utan att man närmare överväger dem, eftersom de nu en gång finnas. Då det emellertid säges, att ingen anledning erbjuder sig för att nu taga i övervägande även torpkommitténs förslag, måste dock erinras om, att det finnes en anledning, som tvingar sig på var och en vid första försök till eftertanke i ämnet. Denna anledning är det föreliggande behovet för en myckenhet människor att få en sådan lagstiftning genast vid äventyr att de eljest förlora hem och egendom och en dräglig tillvaro över huvud taget. Det har sedermera förespeglats, att något möjligen skulle kunna göras för dem i sammanhang med skifteslagstiftningen. Frånsett det svårbegripliga sammanhanget mellan denna expropriationsfråga och en ny skifteslagstiftning, som möjligen kan komma till stånd efter en lång väntan, är naturligtvis en dylik hänvisning för de människor, varom ovan talats, ett räckande av stenar i stället för bröd. Det må i detta sammanhang erinras om att torpkommitténs förslag till skillnad från expropriationskommitténs och propositionens tillerkänner den enskilde lägenhetsinnehavaren lösningsrätt samt lägger även bördan av förrättningen uteslutande på honom. Man förstår och vet, hur ineffektiva dylika lagstiftningar bliva. Riktigare och verkningsfullare synes vara, att i varje fall det allmänna, stat eller kom-

mun, på lägenhetsinnehavares begäran framträder såsom hans målsman vid själva förrättningen samt övertager jorden och sedan överläter den på ett sätt, som betryggar ändamålet och brukarens rätt.

Vad därefter angår angelägenheten att anskaffa *mark till nya bostäder eller andra dylika folkliga ändamål* innehåller regeringens förslag expropriation för anskaffande av samlingslokaler och dylikt för varjehanda uppgifter. Detta är en särdeles behjärtansvärd sak och således i och för sig en förtjänst hos förslaget. Men det glömmes alldeles behovet av mark till bostäder och vistelseort för individerna och familjerna, när de icke äro församlade till allmän överläggning, ett behov, som framfördes i motion inom Andra kammaren vid 1911 och 1912 års riksdagar. Även 1907 års skrivelse betonade att den i skrivelsen begärda expropriationsrätten avsåge orter, där en sammanträngd befolkning bor »eller kan uppstå» och således borde tillgodose förhållandena med avseende å redan befintlig »eller för samhällets utvidgning» erforderlig tomtmark. Det är oklart, om propositionen omfattar även den senare delen i denna riksdagsskrivelse. Snarare synes propositionen även här gjort en inskränkning, då den talar endast om »bebyggt område».

Till den sociala expropriationen kan möjligen också räknas expropriation av mark från större skogskomplexer för bildande av *kommunalskogar*, varom förslag väckts på mångt håll och år 1909 även i riksdagen. Detta ändamål synes kunna falla under regeringsförslagets medgivande av expropriation för »något en kommuns eller annan dylik samfällighets ändamål».

En huvudfråga i en lag om social expropriation är spørsmålet om *beloppet af den ersättning, som skall utgå för den avstådda jorden*. Denna expropriation förlorar nämligen sin sociala betydelse om den ordnas så, att vad som avstås skall betalas dyrt och den jordsökande befolkningen även på detta sätt fortfarande avklädes inpå bara kroppen för att få någon rätt att leva. Den nu gällande lagen medger expropriation endast för allmänna ändamål såsom offentliga byggnader och offentliga anläggningar samt för större enskilda företag, som äro avsedda att bliva vinstgivande. För dylika fall kan det ju vara på sin plats att ersättningen också blir avsevärd, helst den mark, som skall avstås, ej blott kan vara obetydliga stycken av stora egendomar utan även en liten egendoms huvudsakliga areal. Vid den sociala expropriationen ställer sig saken helt annorlunda.

Det framlagda regeringsförslaget har underlåtit varje universellt tänkande över detta viktiga ämne. Det finnes i motiveringen ej en skytt

av ansatser till och ännu mindre någon avspegling av det erforderliga människovänliga tänkesättet i lagtexten, ehuru förslaget dock, såsom vi funnit, upptar social expropriation i tvenne fall. För övriga ändamål avpassade ändringar i gällande ersättningsbestämmelser hava däremot till någon del influtit i förslaget. Den nuvarande föreskriften att marken skall betalas efter vad jord av enahanda beskaffenhet i orten högst gäller har ersatts med bestämmelse att löseskillingen skall motsvara fastighetens värde. Vidare stadgas att hänsyn icke må tagas till förändring i värde, som uppstår allenast till följd av expropriationsrättens beviljande eller det avsedda ändamålets genomförande. Detta senare borde ligga i sakens natur, men gällande lags brist på uttryckligt stadgande härom lärer för- anlett vacklande praxis, så att vissa expropriationsnämnder ej tagit dylik hänsyn, under det andra gjort det. Denna otydlighet är nu undanröjd.

Vid jords avstående i socialt syfte tillkommer som sagt andra hänsyn beträffande ersättningen, som ej få åsidosättas. Även officiella erinringar därom ha förekommit, vilka, förutom sakens natur, bort giva vederbörande anledning till något närmare övervägande av saken.

Sälunda anhöll 1907 års riksdag i särskild skrivelse, att regeringen måtte snarast möjligt framlägga förslag till ändamålsenliga lagbestämmelser ifråga om grunderna och sättet för bestämmande av de ersättningsbelopp, som skola utgivas i anledning av jords eller lägenhets avstående för allmänt behov. I motiveringen till den motion, som låg till grund för riksdagsskrivelsen, erinrades uttryckligen om de synpunkter, som vid en social expropriation måste göra sig gällande. Även utskottet anmärkte, att det vore icke nog med att värdesättningen blev jämn och objektiv. Om densamma jämväl skulle kunna såvitt möjligt träffa ett med billighet överensstämmande värde, måste, yttrade utskottet enhälligt, uppenbarligen i fråga om grunderna för värdesättningen meddelas sådana lagbestämmelser, som berättigade och förpliktade vederbörande uppsättningsnämnd att taga i övervägande alla på bestämmandet av ersättningsbeloppet inverkan omständigheter utan att vara bunden av prisstegringen å platsen.

Vidare är det ett mycket överklagat förhållande att arbete och kostnader, som besittningshavare nedlagt på ett jordstykke, på allehanda sätt kommer jordägaren till godo utan ersättning. Skall därför expropriationen, såsom i ett visst fall även är händelsen i det framlagda förslaget, avse att skaffa besittningshavaren äganderätt eller trygg besittning till marken, måste framför allt tillses, att han ej skall behöva betala för vad han själv åstadkommit. Torpkommittén har därför i sitt förslag intagit följande bestämmelse: »Vid värdering av lägenhet må hänsyn icke tagas

till den förbättring jorden kan hava vunnit genom arbete eller kostnad, som nedlagts därå av nyttjanderättshavaren eller av föregående brukare, vilkens rätt övergått å nyttjanderättshavaren, utan skall till grund för värderingen läggas jordens skick, då den från huvudgården uppläts, i den mån sådant kan utrönas.» I anledning av den ovannämnda framställningen vid 1912 års riksdag om en provisorisk expropriationslag i fråga om marken till lägenheter å ofri grund avgavs till lagutskottets betänkande, utom en reservation för rent avslag, även en reservation till förmån för ett omedelbart bifall till förslaget och i det lagförslag, som reservationen i följd därav innehöll upptogs även nämnda av torpkommittén ifrågasatta föreskrift.

Det framhölls vid propositionens remiss till utskottet av justitieministern, att en sådan bestämmelse skulle vara obehörlig med hänsyn till att allmänna arrendelagen tillerkände arrendator ersättning för jordförbättringar. Till en början är detta icke förhållandet. Norrländska arrendelagen gör det visserligen, men den allmänna arrendelagen endast i vissa delar och därutinnan även på ett mycket ofullkomligt och ineffektivt sätt. Därtill kommer att expropriationen väl bör definitivt avgöra vad rätteligen bör betalas och ej avspisa en arrendator med att möjligen framdeles kunna eventuellt kanske först genom rättegång söka återfå en del av den erlagda expropriationsersättningen.

Den prisstegring å marken, som ägt rum i följd av samhällets egen växt, även kallad jordvärdestegring, bör väl icke och speciellt icke för det fall, som i propositionen behandlas, utan vidare uttagas av markens besittare och skänkas såsom god pris åt den store jordägaren. Denna prisstegring på marken har icke uppkommit genom något den senares åtgörande och vinsten blir således för honom fullständigt oförtjänt. Snarare har befolkningen själv i väsentlig mån bidragit till att skapa densamma, särskilt då den bor sammanträngd. Man kan nu säga, att jordvärdefrågan i sin allmänlighet ännu ej blivit löst av statsmakterna. Men detta är ingen anledning till att i de speciella fall, då man, såsom här, ändock kommer den in på livet, lösa saken så, att statsmakterna blint medverka till att jordvärdet i sin helhet uttages av de mindre bemedlade för att tilläggas en enskild person, som minst av alla gjort sig förtjänt av densamma. Detta är en betydelsefull fråga, exempelvis för bebyggarna i de fyra under Krapperup i Skåne lydande fiskelägena, om vilkas expropriationsbehov förra året var åtskilligt tal även i riksdagen. Det bör därför inflyta i lagen en föreskrift till förebyggande av en så orimlig verkan av lagen.

Man måste också fråga sig, om ej, när det gäller att skaffa jord åt småfolk från stora domäner, det borde ofta vara en riktig princip att ersättningen ej bestämmas högre än vad den stora jordägaren själv kan anses hava utgivit för markstycket. I norrlandskommitténs förslag stadgades att lösen skulle utgå efter vad jord av lika beskaffenhet och godhet i orten i »allmänhet gäller», men i reservationen till betänkandet tillades härtill följande ytterligare begränsningar: »Vid uppskattning av inägor och skogsmark får i allmänhet ej tagas hänsyn till deras värde för jordbruksändamål, utan endast till vad de kunna anses värda såsom skogsmark. Tillika bör vid bestämmandet av lösen för såväl inägor och skogsmark som åbyggnader jämväl fästas skäligt avseende å de utgifter eller kostnader, ägaren i verkligheten kan antagas hava fått vidkännas för dessammnas förvärvande.» Detta motiverades i reservationen sålunda: »Den nu gällande expropriationslagen har genom sina bestämmelser och sin tillämpning skapat den allmänna föreställningen, att expropriation är en dyr sak och att ägarna av det, som exproprieras, böra skörda betydande vinst av expropriationen. Detta förhållande synes kunna förklaras därav, att lagen avser att för det allmännas eller för bärkraftiga enskilda företags räkning exproprieras även från småfolk deras egendom. Här däremot gäller det att från förmögna bolag exproprieras mark åt obemedlade arbetare. Detta gör en betydlig skillnad. Vidare är att märka, att det nu gäller att från bolagen exproprieras odlingsmark, som de själva ej kunna nyttiggöra för samhället och därför ej äga rättighet att besitta. Det inträder här ett förhållande snarlikt det, som föranlett, att det medgivits inmutningsrätt till malmfyndigheter å annans mark. Man bör också särskilt erinra sig, att vid trävaruindustriens inköp av hemman, förr såväl som nu, sällan beräknats något pris för inägor som sådana eller för åbyggnader eller för markens odlingsvärde, utan det är den skogsbördiga markens areal och duglighet för skogsväxt samt den växande skogens värde, vartill tages hänsyn. Med hänsyn till dessa förhållanden och till ändamålets sociala betydelse, synes staten billigtvis kunna göra anspråk på, att marken avstås utan särskild vinst för jordägaren; och kan därvid ifrågasättas, om ej hänsyn jämväl bör tagas till det låga pris, varför hemmanet i största antal fall förvärvats.»

Uti de väckta riksdagsmotionerna om social expropriation har likaledes anmärkts och även framställts yrkanden om att stadganden måtte införas, att någon oförtjänt vinst under inga förhållanden beredes den store jordägaren.

Slutligen bör något övervägas, vad som skall menas med »egendomens värde» i allmänhet. Enligt gällande lag är värdet som sagt vad jord av ena-

handa beskaffenhet i orten »högst gäller». I skogskommitténs betänkande av år 1909 föreslogs jordlösen för expropriation i visst fall av vanskött skogsmark till vad jord av lika beskaffenhet »lägst skattas må». Norrlands-kommittén bestämde värdet till vad jord av lika beskaffenhet och godhet i orten »i allmänhet gäller», vilket väl i stort sett motsvarar det nu framlagda förslagets uttryck.

En förhöjd ersättning utgår enligt ett par specialförfattningar. I 1880 års förordning om jordägares rätt över vattnet å hans grund stadgas, att jord, som i visst fall genom uppdamning sättes under vatten eller skadas, skall ersättas med »fulla värdet och hälften därutöver». Detsamma gäller skada, som genom dammbyggnad tillskyndas fiske. Lagen av år 1902 om elektriska anläggningar stadgar den strängaste ersättningsskyldigheten. Därest jord, som enligt nämnda lag avstås, användes för annans räkning än kronans, skall nämligen förhöjning i ersättningen äga rum med hälften av det belopp, som jämligt de i 1866 års förordning stadgade grunder skall utgå. Av intresse är emellertid, att denna författning i ersättningsfrågan gör skillnad på de ändamål, den avträdda jorden skall tjäna. De statsliga ändamålen ha, som man ser, ansetts böra vidkännas en lindrigare utgift. Ansatser å andra sidan till ett erkännande, att ersättning bör utgå efter billigare grund än den nu allmänt gällande, förekomma också redan i lagstiftningsarbetet. För städerna innehåller sålunda lagen angående stadsplan och tomtindelning den nya bestämmelsen, att ägare av tomt vid gata, som finnes upptagen i stadsplan och icke upplåtits till allmänt begagnande, skall vara skyldig ersätta samhället värdet av gatumarken utmed tomten intill gatans mitt, dock ej till större bredd än nio meter.

Enligt gällande lag liksom enligt det nu framlagda lagförslaget skall det egendomsvärde, från vilket man har att utgå, bestämmas för varje särskilt fall efter expropriationsnämndens fria uppfattning. Förslaget inför här till iakttagande en särskild hänsyn blott till värdestegring i följd av själva det företag, för vilket expropriation skall äga rum. Detta leder, fränsett obehörig vinst för jordägaren i ovannämnda speciella avseenden, fortfarande till mycket godtycke och lämnar utrymme för allehanda försök till jordocker. Det naturligaste vore kanske att fastslå i lagen såsom utgångspunkt det officiella taxeringsvärdet, varifrån skulle få göras avvikelser i de fall och till de belopp, som lagen närmare uppräknade. Ett fastställande av jordlösen på grundval av taxeringen skulle ännu rationellare kunna genomföras, i fall taxeringen skilde mellan jordvärdet och markens värde på grund av nedlagt arbete och omkostnader. Denna tanke

lär vara realiserad på Nya Seland och framföres även i de danska husmännens bekanta Kögeresolution.

Såsom redan erinrats är det jämförelsevis likgiltigt, om den sålunda ifrågasatta expropriationen *formellt avfattas i en särskild lag eller inarbetas i det framlagda förslaget till lag*. Det nu framlagda förslaget innefattar sådant det uppställts knappast vad man kallar en allmän expropriationslag. Den uppräknar nämligen tämligen godtyckligt endast några speciella fall, som kunna bli föremål för expropriation, samt tillägger därtill att expropriation dessutom kan få äga rum blott »för annat därmed jämförligt ändamål av väsentlig betydelse för det allmänna». Det blir ganska svårt för övrigt att bedöma vilka ändamål, som skola anses jämförliga just med de mångahanda uppräknade ändamålen. Man skulle också kunna säga, att expropriation av mark till ensittares egna byggnader på ofri grund är ett ändamål jämförligt med enahanda expropriation å ort med större sammanträngd befolkning; men detta lär icke vara förslaget mening. Förslaget innehåller icke heller allmänna bestämmelser, som i allt äro gemensamma för de uppräknade expropriationsändamålen, utan upptar under flera olika kapitel specialbestämmelser för de olika slagen av expropriation.

Man skulle sålunda kunna inarbeta hela den sociala expropriationen i det nu framlagda förslaget. Vissa av lagens konstitutiva bestämmelser måste därvid, fränsett själva ändamålet för expropriationen, ändras, modifieras eller förses med tillägg. Detta är för övrigt påkallat redan av den sociala expropriation, som förslaget inrymmer, i all synnerhet beträffande ersättningsfrågan, i vilken förslaget som ovan utvecklats måste anses synnerligen bristfälligt. Under de kapitel med specialbestämmelser, som skulle röra sig om denna sak, få införas eventuella begränsningar vid själva expropriationsändamålens tillämpning samt de förenklingar i olika avseenden, som kunna vara påkallade och genomförbara. Då den knappa motions-tiden ej medgivit utarbetandet av fullständig lagtext, torde den närmare formuleringen få övervägas under utskottsarbetet, därvid en ytterligare ledning gives i de av norrlandskommittén och dess reservanter, av torpkommittén och av reservanter i lagutskottet förra året utarbetade lagförslag.

En annan väg är som sagt att sammanfatta den sociala expropriationens ändamål och nödiga föreskrifter för dess utförande uti en särskild lag vid sidan av den lag, vartill regeringen framlagt förslag. Till den förra bör då rätteligen överföras den sociala expropriation, som innefattas i regeringsförslaget, åtminstone vad det innehåller om expropriation av tomtmark i visst fall. Detta är även en bra utväg och den man alltid tänkt sig, innan regeringen framförde saken på det ur den lidande mänsklig-

hetens synpunkt bedrövliga sätt som skett. De tidigare motionerna i detta ämne framhålla också här särskilt beträffande avlösning av bestående jordbruk, att en lag därom bör fastslå:

1:o) statsmaktens rätt och plikt att taga initiativ till avlösningen och därvid såsom målsman bevaka jordbrukarens rätt och jordbrukets intresse;

2:o) grunddragen för organisationen av denna statsverksamhet;

3:o) nödiga och ändamålsenliga bestämmelser om själva expropriationen;

4:o) upprätthållandet av ändamålet med jordens avlösning ävensom huvudvillkoren för den avstådda jordens upplåtelse till enskilda (sättet för amorteringen av lösensbeloppet, företrädesrätt till upplåtelse och dylikt o. s. v.).

Man skulle också kunna fastslå i lagen redan nu alla de allmänna expropriationsändamålen men däremot låta bero tills vidare med specialbestämmelser för vissa expropriationsändamål, som till äventyrs anses för vidlyftiga att under riksdagen formulera samt i stället införa ett förklarande i lagen, att närmare föreskrifter om det ifrågavarande slaget av expropriation komme att framdeles antagas. Ett sådant förfaringssätt har någon gång förut förekommit.

Slutligen erbjuder sig den utvägen att i avvaktan på defintiv lagstiftning antaga en provisorisk lag om social expropriation med eller utan tillägg av en skrivelse till Kungl. Maj:t med erinran om den definitiva lagstiftningen. En sådan provisorisk lagstiftning är också lättare att affatta, då för densamma ej krävas de bästa möjliga eller modernaste formerna utan blott några närliggande och överkomliga utvägar för att under väntetiden avhjälpa det svåraste nödläget. Redan vid förra året ställde sig socialdemokratiska gruppen på denna ståndpunkt beträffande en del av ifrågavarande expropriation, nämligen expropriation av marken till lägenhet på ofri grund (motionen 212 och lagutskottets utlåtande nr 49).

Däremot synes en upprepad framställning allenast i form av en skrivelse med begäran att Kungl. Maj:t måtte taga saken i övervägande icke vara ett tillbörligt uttryck för den nu inträdda situationens allvar. För dem som ej finna orsak till någon förtrytelse över att regeringen fortfarande lämnat stora befolkningslagars trängande behov och önskingar utan beaktande samt till och med satt norrlandskommitténs gamla förslag fortfarande åsido, utan i stället anse att regeringen ej lämpligen kunnat komma med något mera än den gjort för närvarande, för dem är givetvis ett sådant förfarande det naturligaste. Anser man åter att regeringen bort ägna ingående uppmärksamhet åt dessa omfattande och skriande folkintres-

sen och erinrar man sig framförallt, hur dessa frågors lösning är en oeftergivlig sak för en myckenhet människor under varje år som går, då kan man, synes det, icke heller, så som livets realiteter te sig, slå sig till ro inför den av regeringen skapade situationen utan en gensaga, som ger ett uttryck för vad situationen kräver och människorna väntat. Ingen viktig fråga löses någorlunda snart utan att den opinion bryter fram, inför vilken motståndet till sist alltid skall falla. Det är vår plikt, sådan jag uppfattat densamma, att även i riksdagen föra denna opinions talan vid alla vederbörliga tillfällen. Ett sådant tillfälle av synnerlig betydelse föreligger just nu.

På grund härav och med hänvisning för min del till de av mig tidigare framburna framställningar i Andra kammaren om social expropriation nämligen *dels* om jordlösen vid expropriation (1907 motion nr 156 och lagutskottet nr 37) *dels* å socialdemokratiska riksdagsgruppens vägnar de fyra senaste riksdagarna (1909 motion nr 111 och lagutskottet nr 70, 1910 motion nr 148 och lagutskottet nr 46, 1911 motion nr 239 och lagutskottet nr 51; 1912 motion nr 206 och lagutskottet nr 52) *dels* jämte Rob. Karlsson i Fjäl om expropriation från större skogskomplex av mark för bildande av kommunalskogor (1909 motion nr 116 och lagutskottet nr 51), *dels* jämte Sven Linders och Nils Persson (1911 motionerna nr 240 och 241 samt lagutskottet nr 51) *dels* om reduktion eller expropriation av torp och andra lägenheter å rekognitionsskogor (1911 motion nr 246 och jordbruksutskottet nr 71 samt 1912 jämte andra motionärer motion nr 207 och jordbruksutskottet nr 67), får jag hemställa:

att riksdagen med anledning av propositionen med förslag till ny expropriationslagstiftning ville för sin del besluta lagbestämmelser om *social expropriation* även i den mån sådana ej upptagits i propositionen samt för ändamålet

A) antingen inarbeta dylika bestämmelser uti det framlagda förslaget och i sådant syfte besluta

1:o) att 1 § erhåller följande lydelse

»§ 1.

Fastighet, som tillhör annan än kronan, må tagas i anspråk genom expropriation, om det prövas nödigt:

a) för att bereda torpare, bolagsarrendatorer och andra på liknande sätt beroende jordbrukare å enskilda

domäner tryggad förfoganderätt över jordbruket med nödiga tillbehör;

b) för att bereda den jordlösa befolkningen jord till nya jordbruk på större enskilda domäner;

c) för att bereda innehavare av egna hus på ofri grund tryggad besittningsrätt till marken;

d) för att bereda erforderlig tillgång på tomtmark å större enskilda domäner för bostadsändamål eller idkande af näring;

e) för att bereda befolkningen eller en väsentlig del å en ort plats för överläggningar i allmänna frågor eller upplysande föredrag eller för anläggning till förbättrande av tillgången på livsmedel eller andra dylika förnödenheter eller för annat företag, som är ägnat att främja något dylikt ideellt eller ekonomiskt syfte av synnerlig vikt;

f) för allmän väg på landet eller i stad, järnväg eller spårväg för allmän trafik, bro, hamn eller lastningsplats, kanal eller annan farled, flottled, telegraf- eller telefonanläggning eller annan anläggning för den allmänna samfärdselns främjande;

g) för allmän byggnad;

h) för befestning, övnings- eller förläggningsplats för krigsmakten, skjutbana, som äger betydelse för den allmänna skjutskicklighetens utveckling eller eljest för rikets försvar;

i) för åstadkommande av skogsåterväxt på det allmännas bekostnad å skogsmark, som är genom kalhuggning eller på annat sätt ödelagd och ej utgör nödig betesmark;

k) för övertagande av flygsandsfält, varom ägaren försummat att taga föreskriven vård;

l) för något en kommuns eller annan dylik samfällighets ändamål;

m) för att förse en ort med vatten eller förhindra förorenande av vattenledning, som är anlagd för sådant ändamål;

n) för linbana, som är behöflig för ett företag av större gagn för orten;

o) för bevarande av synnerligen märklig fornlämnning eller avsättning av jorodområde av synnerligen

märklig naturbeskaffenhet såsom naturminnesmärke; eller

p) för annat allmänt gagn av väsentlig betydelse för det allmänna.

Särskild rätt, som i avseende å fastighet tillkommer annan än kronan, må ock exproprieras, om det prövas nödigt för ändamål som nu är sagt.

Sådan prövning, som ovan omförmäles, tillkommer Konungen, där ej i denna lag för särskilda fall annorlunda stadgas.

2:o) att i förslaget *bestämmelser om expropriationsersättning* måtte göras tillägg i de syften ovan närmare angivits;

3:o) att förslaget *särskilda bestämmelser för olika ändamål av expropriation ytterligare kompletteras med erforderliga föreskrifter* för de utvidgningar av förslaget, som i mom. 1 här ovan ifrågasatts.

B) eller ock efter enahanda grunder antaga en *provisorisk lag om social expropriation* med viss kortare giltighetstid, ävensom, med anmälan om detta beslut, hos Kungl. Maj:t anhålla om *förslag till definitiv lagstiftning* inom den provisoriska lagens giltighetstid.

Stockholm den 19 februari 1913.

Carl Lindhagen.

I motionens syfte instämma:

C. Winberg.

Ernst Hage.

N. A:son Berg.
